

glottal stop with vowels by simple letters *a*, *i* and *u*, Smith puts the half circle sign of glotal stop before the vowel. This system is more complicated graphically, and it does not take in consideration the combination of vowel followed by glotal stop. This can be shown on the word *tuhd* (1.2 I 40) which is transliterated with the glottal stop sign before *u* (260) and correctly reconstructed as *tu'hud* (260), „(she) seizes“.

The term "extra-colonic" is sometimes used instead of usual „monocolon“. Smith uses the common term for verse consisting of two cola, "bicolon". This term is a combination of the Greek word for „member“ and the Latin element for the notion of „two“. For such combination of two cola the term dikolon is attested in ancient Greek.

It is not uncommon in the study of religions to point to analogies which are distant in time and space. The institution of *mrzh* is characterized by Pope and some other scholars as a funerary feast (143-144). Similar customs survived in some countries until the 20th century.

It will take several years before the second volume dealing with the other four tablets will be published. It can be expected that like the first volume reviewed here it will bring many data and observations relevant for the study of the often difficult Ugaritic texts and their relations to other literatures and religions of the ancient Near East. Both the quantity and quality of Smith's work will be appreciated by scholars and students in various fields. The contribution of this detailed commentary to the ancient Canaanite texts to Old Testament studies (cf. 395, 422-426) would deserve a special evaluation.

STANISLAV SEGERT

Vladimír Podborský,
Náboženství našich
prapředků, Brno: Filozofická
fakulta Masarykovy univerzity
1994, 177 stran, 16 obr.

Od doby brožury Jiřího Neustupného *Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na*

Moravě (Praha 1940) je Podborského knížka první soubornou prací v češtině, která se tímto problémem zabývá v celku, i když o slovanském náboženství vyšla před několika lety zajímavá a podnětná publikace Zdeňka Váni (*Svět slovanských bohů a démonů*, Praha: Odeon 1990). Lze ji tedy přivítat jako pionýrský čin na poli velmi zanedbaném, kde má už tím hodnotu, že obrací pozornost k otázkám, ke kterým byl autor veden jako archeolog jednak podrobným studiem pozdněneolitické lengyelské kultury, resp. její ji-homoravské facies nazývané kultura s moravskou malovanou keramikou, jednak svou pedagogickou činností, neboť tázání nové generace jde často tímto směrem.

V interpretaci paleolitického umění se Podborský přiklání k obvyklému výkladu sběračsko-lovecké magie, ale za pomoci paralel z jiných částí světa připomene, že magie paleolitického náboženství měla velmi úzký vztah k silám přírody, se kterými bylo tehdy lidstvo v daleko intimnějším styku, než jsme my. Ve výkladu neolitu je hypotéza o „proto-theismu“ dnes málo přijímaná, vzhledem k mnohosti a barvitosti etnografického materiálu i z velmi primitivních kultur (s. 39n), ale výrazné zaměření na kultu ženských božstev plodnosti (různých aspektů „Velké Matky“) a božstev astrálních těles je zřejmé. Neolitické rondely, o jejichž zkoumání se Podborský zvláště zasloužil, byly zřejmě svatyněmi souvisejícími především s oním druhým, vesmírným aspektem tehdejšího náboženství (včetně kalendáře), ale jedno jistě nevyklučuje druhé. Ženské figurky neolitické považuje Podborský většinou za kněžky, nikoli za bohyně samy, ale rozšíření onoho „performačního“ náboženství, jak na ně nedávno poukázala zejména Nanno Marinatos (*Minoan Religion, Ritual, Image and Symbol*, Columbia 1993) naznačuje odpověď méně kategorickou. V každém případě šlo o prostředkující roli mezi božstvy a smrtelníky, někdy snad i o sošky Sibyl (viz článek v tomto čísle *Religia*). Soška z Knossu se považuje obvykle také za kněžku (s. 51).

Kruhové i pravouhlé svatyně neolitické měly zřejmě funkci „astrologickou“, ale snad i další, a abstrakce ve tvářování idolů je zřejmě reflexem určité abstrakce myšlení, mající svou obdobu i v abstraktnějším pojetí náboženství.

Ostrý rozdíl mezi polyteismem a mono-teismem je určitým schématem židovské tradice. I křesťanství a židovství má kůry andělské, archandělské a další, a „polyteistická“ náboženství obvykle hlavního boha, jemuž jsou všichni ostatní, reprezentující různé aspekty přírodních či duševních sil, podřízeni. Všechna stará náboženství, pokud o nich víme více, měla také různé stupně náboženského výkladu, vyšší přístupná jen po obtížných iniciacích.

Pro dobu bronzovou nemáme ve střední Evropě skalní rytiny jako ve Skandinávii, ale zřejmě je postupně zvýšen význam nebeských božstev nad staršími ženskými božstvy plodnosti, tedy vývoj obdobný přechodu k olympskému náboženství v Řecku probíhal i zde. Mnoho místa v textu dává autor právem obětem, k nimž patří i většina tzv. depotů. V halštatu stoupá význam jednotlivce – héra, který jen spíše výjimečně existoval v mladé době bronzové (bohaté mohyly na jz. Slovensku). Mnoho nálezu lze považovat i tehdy za oběti, a autor se přiklonil k této interpretaci i pro slavnou Byčí skálu.

Vzhledem k tomu, že první keltské nápisy lepontského typu ze severní Itálie jsou známy už z konce 7. století, aspoň značná část stře-doevropského halštatu byla už patrně keltská, i když k posunům jednotlivých kmenových družin jistě docházelo i později. Druidské učení má rysy podobné pythagoreismu a orfismu. Ovšem je otázkou, zda spíše než o historické přímé působení filozofických škol všichni nebrali z téhož soudku, z obdobné staré tradice. Vedle kruhových svatyní měli Keltové především čtverhranná *nemeta*, později dokonce i chrámy, i když jejich identifikace je často nejistá. Keltské a zejména germánské náboženství je známo především z bájí a legend, a zde již je interpretace archeologických nálezů jistější, ale staroslovanské pohanství je přes veškeré úsilí stále ještě málo zřetelné. Kulty a oběti stře-doevropské protohistorie měly jistě zpočátku velmi prosté formy, ale zřejmě by bylo dobré v budoucnosti znovu studovat hlouběji celou protohistorii také v rámci náboženství řeckého a římského (dobry moderní přehled poskytuje W. Burkert, *Greek Religion*, Cambridge, Mass. 1985, nebo starší německé vydání *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart 1977).

Zájem o pravěké náboženství se znovu prohlubuje. Ve Švédsku vydává už několik let Paul Aström časopis *Studies in Prehistoric Religion*, náboženství Keltů, Germánů, Thráků a jiných národů aspoň poněkud známých také z psaných pramenů, jsou věnovány řady současných monografií. Hledisko archeologické je stále více doplňováno také podrobnějším studiem etnografického materiálu v jeho společenském kontextu v pojetí kulturní antropologie. Přesto je stále těžké proniknout plně ke smyslu náboženské víry a praktik pravěkého lidstva, ale jistě nesmí dojít k zastavení tohoto úsilí. Kniha Podbor-ského si proto zaslouží zvlášť vysokého ocenění pro svou odvahu uchopit toto po léta u nás zanedbávané téma a učinit v něm významný krok vpřed.

JAN BOUZEK

Hans Günter Heimbrock, Magie,

Kempen: Kok Pharos Publishing
House 1994, 314 s.

Kniha o magii s podtitulem *Eine theologische und religionstheoretische Kontroverse um die Kraft des Wortes* vyšla v edici *Innen und Außen – Theologische und phänomenologische Analysen zur Religion* založené prof. Heimbrockem a přináší kromě Heimbrockova zásadního textu ještě několik dalších příspěvků přednesených o rok dříve na stejné nazvané kolokviu konaném na Evangelické akademii v Arnoldsheimu.

Pro religionistu je tato kniha zajímavá ve dvojměr. Jednak dokumentuje určitý posun a trend v současné německé protestantské teologii – odráží postmoderní situaci, konec reformační éry a nepřímou krizi klasického protestantismu a lidové církve zejména v reformačních zemích západní Evropy. Jednak je psána teology, kteří zcela akceptují současný stav religionistické debaty k tématu magie a přináší významná konstatování z pozice psychologie a sociologie náboženství.

H. Günter Heimbrock (nar. 1947) je ordinariem praktické teologie na evangelické teologické fakultě univerzity ve Frankfurtu